

TON VAN KALMTHOUT

ADÈLE ÉS A „MESSZI ORSZÁGBÓL JÖTT KOMOLY FIATALEMBER”

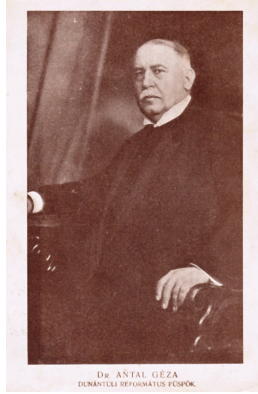
Antal Géza és felesége, Adèle Opzoomer magyar–holland kapcsolatai

MAGYAR–HOLLAND KAPCSOLATOK

Másfél évvel ezelőtt került sor Adèle Opzoomer mellszobrának felavatására a kiskőrösi Petőfi Sándor Szülőház és Emlékmúzeum kertjében, ahol a költő fordítóit megörökítő bronzszobrok sorakoznak. Ahogy nemsokára részletesebben is kitérek rá, a költő holland fordítója, az A. S. C. Wallis írói álnéven publikáló Opzoomer 1880 és 1920 között fordított Petőfi-verseket. Ezek a fordítások nem a semmiből jöttek, volt előzményük: Magyarország és Hollandia már évszázadok óta sokrétű kapcsolatot ápolt egymással. A tizenkilencedik századi Hollandiában például, kiváltképp a reformátusok lakta részeken, igen élénk figyelem kísérte a magyar protestantizmust. Ennek az érdeklődésnek a Stipendium Bernardinum volt a mozgatórugója, egy olyan alapítvány, amely ösztöndíjakat adományozott (és adományoz a mai napig) pfalzi és magyarországi diákoknak, hogy református teológiai tanulmányokat folytathassanak az Utrechti Egyetemen.¹ Az első világháború alatt és közvetlenül utána a két ország közötti viszony szorosabbra fűződött, kapcsolatukban a jótekonyság is szerepet kapott: Hollandia a háború sújtotta magyar gyerekek ezreit fogadta be többek között Henriette Kuyper református útikönyvszerző közbenjárására.² Irodalmi téren a költő Albert Verwey folytatott intenzív

¹ W. M. SCHINKELSHOEK, *Het Stipendium Bernardinum in alle toonaarden bezongen*, PhD értekezés (Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, 2011), hozzáférés: 2018.01.19. [http://193.224.191.196:8080/phd/WM_Schinkelshoek_ertekezés_\(holland\).pdf](http://193.224.191.196:8080/phd/WM_Schinkelshoek_ertekezés_(holland).pdf).

² Ld. J. H. KUYPER, „H. S. S. Kuyper, Amsterdam 1 October 1870–12 October 1933”, in *Handelingen en Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden: Jaarboek 1934–1935*, red. H. T. DAMSTÉ et al., 151–158 (Leiden: E. J. Brill, 1935), 155–156; A. EEKHOF,

1. kép Dr. Antal Géza
dunántúli református
püspök (Képeslap.
Zempléni Múzeum)

2. kép. Adèle Opzoomer,
alias A. S. C. Wallis
(Literatuurmuseum
Den Haag)

levelezést magyar költőtársával, Ritschl Gizával 1904 és 1937 között.³ A korábbi írónemzedék tagjainak, például Adrianus Bogaersnak, Bernard ter Haarnak vagy W. G. van Nouhuysnek is jelentek meg már művei addigra magyar fordításban.

Ezek az irodalmi, jótékonysági és teológiai kapcsolatok természetesen nem jöhettek volna létre különféle közvetítők, kulturális és irodalmi „ügynökök” közreműködése nélkül, akikkel az irodalom- és kultúrtörténeti kutatások is egyre többet foglalkoznak. Maud Gonne, Tessa Lobbes, Reine Meylaerts és Diana Sanz Roig a 2017-ben megjelent *Doing Double Dutch* című könyvben például közösen írt tanulmányt arról a kulcsszerepről, amelyet a kultúráközvetítők a különböző földrajzi, nyelvi és művészi rétegek irodalmi cseréjében betöltenek. A tanulmányban külön figyelmet szentelnek annak a kapcsolatrendszernek, amelyben ezek a közvetítők tevékenykednek, azoknak a különféle meghatározó szerepeknek, amelyeket folyamatosan kombinálnak is egymással, továbbá ezzel összefüggésben

„Hongarije”, in *Gedenkboek van het Algemeen Nederlandsch Verbond bij gelegenheid van zijn 25-jarig bestaan, 1898–mei–1923: Geschiedenis en invloed van den Nederlandschen stam*, red. Dr. H. J. KIEWIET DE JONGE, 151–171 (Amsterdam-Sloterdijk: Wereldbibliotheek, 1923).

³ Ld. Frank LIGTVOET, „Een particulier voorbeeld van Verwey’s anti-nazisme”, in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1987–1988*, 60–63 (Leiden: E. J. Brill, 1989).

a kulturális területek „transzgressziójának”.⁴ Ami azt illeti, Wallis e tekintetben kitűnő esettanulmány; magyar–holland műfordítói szerepén kívül más minőségekben is lehet, sőt kell is tanulmányozni.

Írásomban nem csak azt tárgyalom, milyen szociális-kulturális körülmények között tevékenykedett Wallis és néhány más kulcsfontosságú közvetítő a Magyarország és Hollandia közötti kulturális érintkezések terén. Foglalkozom az irodalmi társaságokkal is – ez a fajta kapcsolatrendszer sokszor csak kevés figyelmet kap a kulturális érintkezések vizsgálata során. A két világháború közötti időszakban egyértelműen megfigyelhető tendencia, hogy bilaterális szervezeteket hoznak létre.⁵ Ebben a kontextusban tevékenykedett a húszas évek Hollandiájában például egy Budapestről indult Holland–Magyar Egyesület. Talán egyfajta folytatása volt ez a La Fontaine Társaság néven működő budapesti irodalmi egyesületnek, amely 1923-ban Hollandiában is bemutatkozott.⁶ A Hollandia

⁴ Reine MEYLAERTS, Maud GONNE, Diana ROIG SANZ and Tessa LOBBES, „Cultural Mediators in Cultural History: What Do We Learn from Studying Mediators’ Complex Transfer Activities in Interwar Belgium?”, in *Doing Double Dutch: The International Circulation of Literature from the Low Countries*, eds. Elke BREMS, Orsolya RÉTHELYI and Ton VAN KALMTHOUT, 67–91 (Leuven: Leuven University Press, 2017). Arra, hogy a kultúráközvetítők gyakran többféle szerepet is betöltenek, Petra BROOMANS is felhívja a figyelmet az általa szerkesztett és bevezetett *From Darwin to Weil: Women as Transmitters of Ideas* (Groningen: Barkhuis, 2009) című kötet első oldalán.

⁵ Így W. A. E. van der Pluym például nemcsak a Holland–Magyar és a Holland–Egyiptomi Társaságok elnöke volt, hanem a Holland–Olasz és Holland–Francia Társaságok alelnöke is. Ld. B. T. BOEYINGA, „Willem Alexander Etienne van der Pluym (Zierikzee, 19 augustus 1879–Bussum, 21 juli 1960)”, in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1962–1963*, 150–154 (Leiden: E. J. Brill, 1963), 150; Mathijs SANDERS, „»Vive la France et la Hollande amies«: The Netherlands-France Society between 1916 and 1919: The construction of a repertoire”, *Arca-dia* 44, 2. sz. (2009): 317–334.

⁶ A Holland–Magyar Egyesületet megemlítik többek között itt: *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1924–1925* (Leiden: E. J. Brill, 1925), 9. A La Fontaine Társasággal kapcsolatban ld. „La Fontaine”, *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (1923. november 29): 2. E szerint a cikk szerint a La Fontaine célkitűzése a következő volt: „a Magyarország és a külföld közötti művészi közeledés elősegítése; arra törekedett, hogy a magyar művészetet – elsősorban a magyar irodalmat – külföldön promotálja és fordítva: a külföldi irodalmat fordítások révén megismertesse Magyarországgal. Öt évvel ezelőtt alapították a társaságot, és azért kapta a »La Fontaine« nevet, mert első magyar nyelvű kiadványuk La Fontaine meséinek fordítása volt.” Ami a társaság művészeti estjeit illeti, először Hollandia felé orientálódott. Az *Algemeen Handelsblad* 1923. december 11-i reggeli kiadásának 2. oldalán megjelent „Hongaarsche kunstavond” [Magyar művészeti est] című cikkben a következőt olvashatjuk: „Azért Hollandiára esett először a választásuk, mert egyrészt elismerik mindazt, amit országunk Magyarországról tett és tesz a mai napig, másrészt pedig, mert egyházi vonalon mindig is kapcsolatban állt egymással Magyarország és Hollandia.” A *Handelingen en Levensberichten [...]*

legrégebbi egyetemi városában, Leidenben működő Maatschappij der Nederlandsche Letterkundét, azaz Holland Irodalmi Társaságot is foglalkoztatta a két ország kulturális kapcsolata. Ez egy tizennyolcadik században alakult országos szintű társaság, amelynek tevékenységi és érdeklődési körébe nemcsak az irodalmi alkotó- és kutatómunka tartozott és tartozik, hanem a nyelvészet, a történelem és az archeológia is.⁷ Megtiszteltetésnek számított, ha valakit ennek a tekintélyes intézménynek a tagjává választottak. Már csak az a kérdés, mivel is tudott ez a társaság hozzájárulni a magyar–holland kapcsolatok elősegítéséhez, tekintve, hogy nem ez volt a legfontosabb küldetése.

Antal Géza, Adèle Opzoomer magyar férje a Maatschappijben és az imént említett többi társaságban is tevékenykedett. Írásomban először az Antal–Opzoomer házaspárral foglalkozom, a második részben pedig a Maatschappij szerepét fogom taglalni.

ANTAL GÉZA KULTÚRAKÖZVETÍTŐI SZEREPE

Antal Géza vagy „von Antal”, ahogy Hollandiában nevezte magát nemesi származása miatt,⁸ 1885-ben érkezett Utrechtbe, hogy teológiai tanulmányokat folytasson többek között C. W. Opzoomernél, a kiváló modernista teológusnál és filozófiaprofesszornál.⁹ Erre a Stipendium Bernardinum ösztöndíjjal nyílt lehetősége. 1888-ban házasságot kötött Opzoomer professzor úr lányával, Adèle-lal, majd a házaspár az északnyugat-magyarországi Pápán telepedett le. Antal az ottani Református Főgimnázium tanára lett, részt vett a politikai életben is, továbbá

1934–1935 57. oldalán egy visszatekintésben említést tesz az „itteni [hollandiai] Holland–Magyar Társaság”-ról és az „ottani [magyarországi] Magyar–Holland Társaság”-ról.

⁷ A fenti társasággal kapcsolatban ld. Ton van KALMTHOUT, Peter SIGMOND en Aleid TRUIJENS, red., *Al die onbekende beroemdheden: 250 jaar Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (Leiden: Leiden University Press, 2016).

⁸ Használta még az Antal von Felső Gellér nevet is.

⁹ Az Antal Gézára vonatkozó biográfiai adatok – amennyiben külön nem jelzem – a következő művekből származnak: Johanna SNELLEN, „Levensbericht van Adèle S. C. Antal von Felső Gellér-Opzoomer (A. S. C. Wallis) 21 Juli 1856–27 December 1925”, in *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1925–1926* (Leiden: E. J. Brill, 1926); valamint S. J. R. RAMECKERS, *A. S. C. Wallis (Adèle Opzoomer)*, PhD értekezés (Heerlen: Winants, 1947).

a budapesti Magyar–Holland Társaság alapítója és elnöke is volt. Nemzetközi kapcsolaterősítési céllal járt az Amerikai Egyesült Államokban (1905–06 telén) és Hollandiában is (1918–19-ben).

Az egyik holland újság a következőket írta 1919 január elején: „Antal professzor úr a jelenleg igen sanyarú sorsú magyarországi protestáns egyház megbízásából van itt, hogy tájékoztassa az itteni közvéleményt az egyház nehézségeiről.”¹⁰ Miután a kommunisták hatalomra kerültek, és Antalt mint parlamenti képviselőt átmenetileg internálták, az Antal–Opzoomer házaspár Rotterdamba menekült, és magukkal vitték alultáplált fiúunokájukat is. Bár Antal Géza Hollandiában is aktív szereplője lett a kulturális életnek – ő alapította a Holland–Magyar Társaságot is, és 1924-ben titkára volt a Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen (Királyi Zeelandi Tudományos Társaság) alá tartozó Rotterdamsche Kringnek (Rotterdami Kör¹¹) –, továbbra is teljes erőbedobással fáradozott magyarországi egyházkerülete sorsának egyengetésén, amelynek 1924-ben, nem sokkal Adèle halála előtt, püspökévé is választották. Antal Géza tizenegy évvel élte túl feleségét.

Antal különféle publikációi révén is kultúraközvetítői szerepet töltött be Magyarország és Hollandia között. Már egyetemi diákként elmélyedt a filozófia tudományában, amelyről 1888-ban *Die holländische Philosophie im neunzehnten Jahrhundert* címmel tanulmányt jelentetett meg. „Na, igen, Hollandia túl kis ország ahhoz, hogy folyamatosan új rendszerekkel tudjon előállni, vagy hogy a régieket egyfajta eredetiséggel formálja át” – állapította meg, hogy aztán bővebben is kifejttesse álláspontját, miszerint „a hollandiai filozófia közepén helyezkedik el Németország idealista és Anglia empirista filozófiája között, és praktikus célkitűzésekre koncentrál”. A tanulmányban tárgyalt filozófusok közül messze (leendő) apósa, „C. W. Opzoomer, az empirikus iskola feje” kapta a legtöbb figyelmet.¹²

Két évvel később Tisza Kálmánról, a kálvinista magyar miniszterelnökről és pénzügyminiszterről jelent meg jellemrajz Antal Géza tollából a *Mannen van betekenis in onze dagen* [Napjaink jelentős férfiai] című népszerű könyvsorozatban.¹³

¹⁰ Az idézet innen származik: „Prof. G. Antal”, *De Dordrechtse Courant* (1919. január 9.), de a cikk eredetileg az *Algemeen Handelsblad*-ban jelent meg. A tanulmányban előforduló idézeteket – amennyiben nincs külön jelezve – Tálasi Zsófia fordította.

¹¹ Ld. a middelburgi Zeeland Tartomány Levéltárában fellelhető Zeeuwsch Genootschap archívumát.

¹² Géza von ANTAL, *Die holländische Philosophie im neunzehnten Jahrhundert: Eine Studie* (Utrecht: C. H. E. Breijer, 1888), 1–2.

¹³ Géza von ANTAL, *Koloman von Tisza* ([Haarlem: Tjeenk Willink, 1890]).

Ez az esemény minden bizonnyal szerepet játszott abban, hogy Antal résztvevője legyen a magyar politikai életnek. A húszas évek elején a holland közönség figyelmét a magyar protestantizmus helyzetére irányította, mégpedig két tanulmánnyal, amelyeket 1921-ben egybefűzött, és a *Protestantizmus Magyarországon* című brosúrában jelentetett meg. Az előszóban arról panaszkodik, hogy az egyház szolgálói Magyarországon koldusbotra jutottak a közelmúltban elharapódzott infláció miatt, és holland közönsége erkölcsi támogatását kéri: „Szolgáljanak e sorok az olvasóknak bővebb tájékoztatással a magyar protestáns egyházakat sújtó állapotokról, és keltse fel szimpátiájukat kelet-európai hittársaik küzdelme és szenvedése iránt.”¹⁴ A folytatásban igyekszik hazája protestantizmusát történelmi perspektívába helyezni, „és rámutatni azokra a veszélyekre is, amelyek a trianoni békeszerződés következményeként a kelet-európai reformáció éppen négy évszázada sikeresen őrzött végvári szerepét napjainkban fenyegetik”¹⁵. Az Antal egyházközösségét sújtó elnyomásra kell itt gondolni: ekkoriban önkényes fogva tartást, bánatalmazást, cenzúrát és más igazságtalanságokat kellett elszenvedniük a tagoknak.

Ugyanakkor arra is törekedett Antal Géza, hogy a magyarokkal is megismeresse a holland történelmet és irodalmat; írt is többek között néhány cikket¹⁶ ebben a témában, valamint egy brosúráját is megjelentetett Michiel de Ruyterről, a holland tengeri hősről, aki a tizenhetedik században megmentett egy csoportnyi magyar lelkészt, akiket gályarabokként kényszermunkára ítélték.¹⁷ 1916–17-ben lefordította és kiadta Rober Fruin *Tien jaren uit de Tachtigjarige Oorlog 1588–1598* című híres tanulmányát.¹⁸ Úgy tűnik, publikációs tevékenysége a későbbiekben egyre inkább a történetírás irányába tolódott.¹⁹ Életének utolsó éveiben az ő és egy holland történész gondozásában jelent meg az 1700 körüli évtizedekből származó bécsi követi jelentéseknek, a *Weensche gezantschapsberichten* egy különleges forráskiadása.²⁰

¹⁴ Géza von ANTAL, *Het protestantisme in Hongarije* (Haarlem: Tjeenk Willink, [1923]). Különnyomat a *Stemmen des Tijds* 10 (1920–1921) című folyóiratból, 2, 171–189 és 3, 266–290.

¹⁵ ANTAL, *Het protestantisme...*, 5.

¹⁶ Ld. N. N., „Prof. G. Antal”, *De Dordrechtsche Courant* (1919. január 9.): 3.

¹⁷ ANTAL Géza, *A gályarabszabadító de Ruyter Mihály* (Budapest: Hornyánszky, 1911). Újabb tanulmány De Ruyter mentőakciójáról: PUSZTAI Gábor, „Gedenkzuil voor De Ruyter”, *Acta Neerlandica* 8 (2011): 175–186.

¹⁸ FRUIN Róbert, *Tíz év a németalföldi szabadságharcból 1588–1598*, 1–2. köt., ford. Antal Géza, (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1916–1917).

¹⁹ Ld. Géza von ANTAL, „Het dagboek van een Hongaarsch student 1714–16”, *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 9 (1922): 88–112.

²⁰ Géza von ANTAL en J. C. H. de PATER, red., *Weensche gezantschapsberichten van 1670 tot 1720*, vols. 1–2 (S-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1929–1934). Pozitív kritikát írt a két kötetről Adriaan

WALLIS KULTÚRAKÖZVETÍTŐ SZEREPE

Adèle Opzoomer, a már említett Opzoomer professzor lánya feltehetőleg Antaltól, a „messzi országból jött komoly fiatalembertől” tanult meg magyarul²¹; így nevezik ugyanis őt az Adèle halála után megjelent nekrológban.²² A kisasszony bizonyára az egyik olyan látogatás alkalmával ismerkedett meg Antal Gézával, amelyet az édesapjánál tett a fiatalember. Ezek a látogatások nyilvánvalóan nem különböztek az egyetemi tanárok körében akkoriban szokásos gyakorlattól, hogy otthonukban fogadták és tanították a diákokat. 1888-ban a már 32 éves írónő férjhez ment a nála tíz évvel fiatalabb teológushoz. Pápán telepedtek le, majd csak 1920-ban tértek vissza véglegesen Hollandiába, amikor menekülni kényszerültek Magyarországról.

Adèle Opzoomert két akkoriban híres művész, Margaretha Rooseboom és Johannes Bosboom avatta be a festőművészetbe, ő azonban az írói pálya mellett döntött, és írásait többnyire A. S. C. Wallis álnéven jelentette meg. Német nyelvű bentlakásos iskolába járt, és hírnevét is két, német nyelven írt művével alapozta meg már 19 éves korában: az egyik a Schiller stílusában írt *Der Sturz des Hauses Alba* [Az Alba-ház hanyatlása] (1875) című verses dráma,²³ a másik pedig a még ugyanabban az évben elkészült *Johann de Witt* című dráma. Ezután anyanyelvi publikációra tért át, történelmi és mitologikus műveket írt, mint például az 1883-ban megjelent *Vorstengunst* [Fejedelmi kegy] című történelmi regény, amely a leghíresebb műve, és bő húsz év alatt hat kiadást ért meg. Regényeivel jelentős életművet hozott létre, és úgy tűnt, hogy Geertruida Toussaint babérjaira tör, aki eleinte a történelmi regény műfajának *leading lady*-je, azaz ünnepeelt sztárja volt Hollandiában.²⁴ Hogy íróként Wallis is hírességnek, *celebritás*nak számított,

Goslinga a *Tijdschrift voor Geschiedenis* 46. számában (1931): 209–210, valamint az 51. számában (1936): 210–212.

²¹ RAMECKERS, A. S. C. *Wallis...*, 21–22. Beets viszont a *Levensbericht van Dr. Zsigmond Nagy* című írása második oldalán Nagy Zsigmondot jelöli meg Adèle magyartanáraként.

²² SNELLEN, „Levensbericht van...”, 116.

²³ Gerard Spoor lefordította hollandra a verses dámát, de nem került színpadra, egyes részletei azonban megjelentek belőle az 1878-as Színházi Almanachban [Toneelalmanak van 1878] és a Retorikusok 1878-as és 1880-as évkönyvében [*Jaarboekje voor Rederijkers van 1878 en 1880*]. J. BLANKENAAR, „Levensbericht van Gerardus Jalkes Spoor”, in *Handelingen der algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, gehouden aldaar den 19den Juni 1884, in het gebouw van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, 131–140 (Leiden: E. J. Brill, 1884), 138–140.

²⁴ Maria GREVER, *Strijd tegen de stilte: Johanna Naber (1859–1941) en de vrouwenstem in geschiedenis* (Hilversum: Verloren, 1994), 102–103.

kiderül az Antallal kötött eljegyzéséről szóló sajtóhírekből is. Amikor elköltözött Hollandiából, hölgycsodálói ezüst evőeszközkészlettel ajándékozták meg.²⁵ Miután Magyarország lett az otthona, Hollandiában elhalványodott az irodalmi elitnél megszerzett hírneve, többek között azért, mert történelmi írásai már nem feleltek meg a fiatalabb írónemzedék ízlésének. Írói pályafutása azonban új impulzust kapott, amikor Antal Géza oldalán felfedezte a magyar irodalmat, amelyet aztán szülőhazájában a legkülönbözőbb módokon népszerűsített.²⁶

Wallis már házassága előtt egy évvel, 1887-ben kiadta *De tragedie van den mensch* címen Madách Imre 1862-ben megjelent *Az ember tragédiája* című drámai költeményének fordítását, amelyhez ő maga írt előszót is.²⁷ A szépen illusztrált könyv azonnal széles körben ismertté vált, mert az alsóbb középosztálybeliek körében népszerű *Het Nieuws van den Dag* című folyóirat ajándékkönyvként kínálta az előfizetőinek.²⁸ A bevezetőből, amely egy negyvenoldalas esszé Madách Imréről

²⁵ Az eljegyzéséről és házasságkötéséről szóló hírekkel kapcsolatban ld. a *Dordrechtsche Courant* 1888. június 13-i számát (gyakorlatilag ugyanez a hír jelent meg a *Heldersche en Nieuwedieper Courant* 1888. június 13-i számában, a *Middelburgsche Courant* 1888. június 13-i számában, a *Haarlems Dagblad* 1888. június 14-i számában, az *Enkhuizer Courant* 1888. június 15-i számában és a *Schuitmakers Purmerender Courant* 1888. június 17-i számában). Továbbá ld. még a *Dordrechtsche Courant* 1888. július 8-i számát. (Gyakorlatilag ugyanezt a hírt közölte a *Nieuwe Brielsche Courant* az 1888. július 8-i számában és az *Enkhuizer Courant* az 1888. július 27-i számában. Ez utóbbi cikk átveszi Adèle Opzoomernek a *De Huisvrouw* című folyóirat 1883. július 3-i számában megjelent köszönetnyilvánítását is, melyet az ajándék ezüst evőeszközkészlet kapcsán írt. Ez a köszönetnyilvánítás megtalálható az amszterdami Atria intézet *Beroemde vrouwen* címet viselő gyűjteményében is.)

²⁶ Erről bővebben ld. Antal M. SIVIRSKY, „De ontdekking van de Hongaarse literatuur en haar ontdekster A. S. C. Wallis”, *Levende Talen* 147 (1948): 206–215, 206–208, 212. Mellesleg RAMECKERS A. S. C. Wallis című doktori disszertációjának 122. oldalán rámutat arra is, hogy Wallis művei közül is jelent meg néhány magyar fordításban: „A Magyar Irodalmi Lexikon [=Tolnai Világlexikon, 1930?] megemlíti, hogy Wallis hollandul írt művei közül csak néhány rövidebb tanulmány és a *Szerelmi álom 1795-ben (Een Liefdedroom in 1795)* című regény látott napvilágot magyarul. *Az ember tragédiájához* [ld. lejjebb] írt tanulmánya, amelyet Erdélyis [sic] Károly fordított magyarra 1914-ben, 719. számú kötetként bekerült a Magyar Könyvtár sorozatba. Antal Gézáne néven publikált magyar nyelvű írásai közül a következőket sikerült felkutatni: egy verset, *Unatkozunk* címen az *Az én ujságom* c. gyerekújság 1915. július 20-i számában, egy értekezést, *Néhány vonás az armeniai keresztény munkából* címen a *Mustármag* c. folyóirat 1904. július 1-jei 3. számában, valamint egy angolból fordított *Hét hősiesség története* címmel 1905. április 1-jén napvilágot látott irományt.” A *Dordrechtsche Courant* 1919. január 9-i számában közölt *Prof. G. Antal* című cikk megemlíti „egy Wallis tollából magyar nyelven megjelent Johan de Witttről szóló írást”.

²⁷ Emérich MADÁCH, *De tragedie van den mensch: Dramatisch gedicht*, vert. A. S. C. WALLIS (Amsterdam: J. L. Beijers–W. F. Dannenfelser, 1887).

²⁸ Erről ld. még: Nop MAAS, *De Nederlandsche Spectator: Schetsen uit het letterkundig leven van de tweede helft van de negentiende eeuw* (Utrecht; Antwerpen: Veen, 1986), 245, 247–248, 403.

és műveiről, az olvasók úgy ismerhették meg a magyarokat, mint „a bántalmazott nép”-et, amely „hol török, hol osztrák-német zsarnokság alatt, de mindig elnyomva, évszázadokig csak szenvedésben élt”²⁹. Wallis Madách költeményét „a magyar nemzet alap- és kedvenc műve”-ként aposztrofálta, és mint ilyen „megérdemli, hogy a nagy művek között tartsák számon, azon művek között, melyeknek szerzője saját nemzetét nemesíti, közben pedig nemzetközi rangra is emelkedik”. Wallis bevezetőjét azzal a kívánsággal zárja, hogy reméli, fordítása Madáchot Hollandiában éppoly ismertté és kedvelté teszi majd, mint amennyire Magyarországon szeretik őt.³⁰

A könyv mindenesetre kedvező fogadtatásra talált a holland sajtóban a beharangozók és ismertetők révén, a vezető kulturális folyóirat, a *De Gids* [A Kalauz] például arról ír, hogy az ajándékkönyvként megjelent fordítás már el is fogyott.³¹ Wallis Madách-fordítását 1922-ben újra kiadták a nemzetköziségre törekvő könyvkiadó, a Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur széles közönséget célzó *Világkönyvtár* sorozatában.³² Ez az új kiadás egy rövidebb, modernebb bevezető kíséretében jelent meg, amelyet a fríz költő és idealista gondolkodó Kees Meijer írt Wallisnak egy kiadatlan, de az ő rendelkezésére bocsátott tanulmánya alapján.³³ Meijer úgy vélte, hogy a mű a világháború után újra aktuális lett, tekintve, hogy a háború következtében lelki válságba jutott az emberiség, és nem talált már vigaszt abban, amiben korábban hitt. Véleménye szerint ez az olvasmány, mármint *Az ember tragédiája*, „az emberek ezreire” lesz „jótékony hatással”.³⁴

1889-ben Wallis a magyar költők bemutatását a *Vázlatok a magyar költészetéről* című sorozattal folytatta: három – összesen bő száz oldalt kitevő – írása jelent meg az előbb említett *De Gids* című folyóiratban.³⁵ Ezeknek a vázlatoknak az volt a céljuk, hogy „rövid összefoglalást nyújtsanak néhány olyan, Magyarországon is a legkedveltebbek közé tartozó íróról, aki a külföldi számára a legszimpatikusabb,

²⁹ A. S. C. WALLIS, „Inleiding”, in MADÁCH, *De tragedie...*, 5–45, 6–7.

³⁰ MADÁCH, *De tragedie...*, 44–45.

³¹ N. N., „Emérich Madách, *De tragedie van den mensch*: Dramatisch gedicht, naar het Hongaarsch bewerkt en ingeleid door A. S. C. Wallis. Amsterdam: J.L. Beijers–W.F. Dannenfelser, 1887”, *De Gids* 2 (1887): 551–561, 561. További ismertető: D. C. Nijhoff, „Een nieuw kunstwerk van A.S.C. Wallis”, *Het Vaderland* (1887. július 10–11.): 1–2; Frits SMIT KLEINE, „Hongarismen”, *De Nederlandsche Spectator* (1887. augusztus 13.): 267–269; Jan ten BRINK, *Verspreide letterkundige opstellen van het jaar 1887* (Den Haag: W. A. Morel, 1888), 132–138.

³² Emérich MADÁCH, *De tragedie van den mensch*, vert. A. S. C. WALLIS, 2. ed. (Amsterdam: Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1922).

³³ Kees MEIJER, „Inleiding”, in MADÁCH, *De tragedie...*, v–xxvii, xi.

³⁴ MEIJER, „Inleiding”, xxv–xxvi.

³⁵ A. S. C. WALLIS, „Schetsen uit de Hongaarsche poëzie”, *De Gids* 53 (1889): vol. 3, 1–49, 185–220; vol. 4, 68–90.

ugyanakkor legjellegzetesebb is, s teszik ezt mindenekelőtt maguknak a költeményeknek a közlésével – már amennyiben az önnön tökéletlenségét érző fordítás megérdemli e nevet”³⁶. Rövidre fogva, Wallis tehát olyan költőket választott, akik szerinte mind a magyar, mind a holland közönség ízlésének a legjobban megfelelnek: Petőfi Sándort, Tompa Mihályt és Tóth Kálmánt. Harmincöt évvel később, 1923-ban Petőfi születésének századik évfordulója alkalmából Antal a Holland–Magyar Társaság támogatásával kiadott külön kötetbe szedte a felesége által lefordított Petőfi-verseket, azokat is, amelyeket Wallis nem sokkal előtte a *Nieuwe Rotterdamse Courant* című liberális folyóiratban publikált.³⁷ A kötethez Antal maga írt egy vázlatos tanulmányt a költő életéről.³⁸ Remélte, hogy ez a könyv a költő iránt érzett tiszteletéről tesz tanúbizonyságot, és igazolja majd Petőfi költészetének nyelveken és országhatárokon átívelő szépségét.³⁹

Wallis a huszadik század elején néhányszor képzőművészeti témáról is publikált. Ezekhez az írásokhoz Magyarországon látható alkotások adták az ihletet: így született például egy történet, amelyet egy a budapesti Esterházy-galériában található, Tiziano egyik tanítványa által festett portré inspirált,⁴⁰ valamint egy hosszú vers, amelyet Wallis abból az alkalomból írt, hogy 1903-ban felállították a tizenkettedik században élt Anonymusnak, Magyarország első történetírójának szobrát.⁴¹ Lefordított továbbá egy az erdélyi magyarok népművészetéről szóló könyvet is, amely gyönyörű fekete-fehér és színes képekkel illusztrálva jelent meg.⁴² A könyv szerzői, Petri Pál és Viski Károly fel szerették volna hívni a figyelmet egy olyan művészetre, amellyel a Romániában élő erdélyi magyarok nemcsak a „magyar nép szellemét” juttatták kifejezésre, hanem évszázadokon át a „Nyugati kultúra fákhlyahordozói” is voltak.⁴³ Wallis célja ezen túl a fordításához írt előszó

³⁶ A. S. C. WALLIS, „Schetsen uit de...”, 6. A szövegben szereplő idézetet fordította Gera Judit. (GERA Judit, „Petőfi Sándor Hollandiában: A. S. C. Wallis Petőfi-képe és fordításai”, *Acta Papensia* 16, 3–4. sz. [2016]: 337–342, 337).

³⁷ A. S. C. WALLIS, „Alexander Petőfi”, *Nieuwe Rotterdamse Courant* (1922. december 30. és 1923. január 6.): 2.

³⁸ Géza von ANTAL, „Alexander Petőfi”, in Alexander PETŐFI, *Gedichten*, vert. A. S. C. WALLIS (Haarlem: Tjeenk Willink & Zoon, 1924), 9–42.

³⁹ Géza von ANTAL, „Voorrede”, in PETŐFI, *Gedichten*, 5–7.

⁴⁰ A. S. C. WALLIS, „Een vrouwenportret”, *Onze Eeuw* 4, 3. sz. (1904): 337–348.

⁴¹ A. S. C. WALLIS, „Anonymus”, *Onze Eeuw* 10, 1. sz. (1910): 143–154. A versről ismertető jelent meg a következő helyen: „Allerlei [Vegyes rovat]”, *Dietsche Warande en Belfort* [11.]1 (1910): 107–108.

⁴² [PETRI Pál és VISKI Károly], *De volkskunst der Zevenberger Hongaren*, vert. A. S. C. WALLIS (Budapest: [s. n.], átragasztott impressum: Haarlem: Tjeenk Willink & Zoon, 1921).

⁴³ PETRI P. „Inleiding”, in [PETRI és VISKI], *De volkskunst...*, 5–6.

szerint az is volt, hogy ez az örökség ne merülhessen a feledés homályába: „Főleg annak a tragikus ténynek a hatására vállalkoztam a következő oldalak fordítására, hogy a népművészetet [...] nem értékelik kellőképpen, vagy legalábbis csorbát szenved a megbecsülése. [...] A következő oldalak olyan vidékekre kalauzolják el az olvasót, ahol az a veszély, amely a jövőben bizonyosan leselkedni fog majd rá, egyelőre nem ütötte fel a fejét. A népművészet szinte teljes erejében él még ezen a Magyarországtól nemrégiben elcsatolt területen, amivel e könyv lapjai foglalkoznak, Erdély vadonjaiban.”⁴⁴

Végezetül Wallis saját, *Een Hongaarsche samenzwering* [Magyar összeesküvés] címen 1905-ben megjelent történelmi színdarabja révén is népszerűsítette a magyar kultúrát és történelmet Hollandiában. Ez a mű I. Rákóczi Ferencről szól, és az 1664-es török-osztrák békekötés előtt és után játszódik. Egyes szereplők neve mellett fonetikus átírást találunk, hogy a holland színészek a számukra nehezen kimondható neveket helyesen tudják kiejteni. Ez a színdarab is főként pozitív kritikákat kapott.⁴⁵

MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE, A FORRÁSOKAT BIZTOSÍTÓ INTÉZMÉNY

Mint említettük, Adèle Opzoomer már ünnepezt író volt, amikor férjhez ment. Nyolc évvel korábban, 1880-ban már elnyerte a legmagasabb kitüntetést, amelyben Hollandiában egy író részesülhet: 24 éves korában a Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde tiszteletbeli tagja lett.⁴⁶ Ez különösen nagy megtiszteltetés volt, mert 1893-ig nők egyáltalán nem lehettek rendes tagok a Társaságban. Ebből adódott, hogy néhány olyan női szerzőt tiszteletbeli taggá választottak, akik a holland irodalom terén kivételes érdemeket szereztek. Adèle Opzoomer esetében főleg az imponálhatott a Maatschappijnek, hogy első drámai költeményét

⁴⁴ A. S. C. WALLIS, „Een woord vooraf”, in [PETRI és VISKI], *De volkskunst...*, 3–4.

⁴⁵ Néhány ismertető: V. d. W., in *Onze Eeuw* 6, 1. sz. (1906): 144–145; R. CASIMIR, *Lessen in letterkunde* (Deventer: Kluwer, 1909), 231–249; Willem KLOOS, *Letterkundige inzichten en vergezichten*, vol. 4 (Amsterdam: L. J. Veen/s-Gravenhage: Luctor et Emergo; Den Haag: De Atlas, 1916–1938), 163–167. Ld. még: RAMECKERS, *A. S. C. Wallis...*, 27, 82–83.

⁴⁶ *Handelingen der algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, gehouden aldaar den 17den Juni 1880, in het gebouw der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* (Leiden: E. J. Brill, 1880), 64.

3. kép. A Maatschappij tot Nut van 't Algemeen [A Közjó Társasága] épülete Leidenben 1882 körül. 1850 és 1938 között ebben ülésezett a Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde [A Holland Irodalom Társasága] is. (Erfgoed Leiden en omstreken)

Schiller és Goethe klasszicista stílusában írta, ráadásul németül, és még csak 17 éves volt, amikor nekilátott. A jövő nagy reménységének tűnt tehát, aki abban az igencsak megbecsült történelmi műfajban alkotott, amelyekben a másik két női tiszteletbeli tag egyike, Geertruida Bosboom-Toussaint (Hollandia legjelentősebb tizenkilencedik századi írónője) is jeleskedett. Végül magyarázatul szolgálhatott ehhez a megelőlegezett kinevezéshez – mert mégiscsak erről volt itt szó – édesapja, C. W. Opzoomer hírneve, aki a Maatschappij aktív és befolyásos tagja volt. Antal Géza így felesége és apósa révén is kapcsolatba kerülhetett a Társasággal. Hollandiába történt visszatelepülése után 1922-ben őt magát is a tagok sorába választották. Magától adódik a kérdés, vajon mennyire tudta bevonni a Maatschappijt az Antal–Opzoomer-házaspár a Magyarország és Hollandia közötti kulturális interakcióba.

A Maatschappij az első világháborúig egészen biztosan nem mutatott különösebb érdeklődést Magyarország iránt. Tevékenysége javarészt filozofikus előadásokból állt, és azokban ritkán került szóba a magyar kultúra. Kivételt jelentett ez alól egy 1900-ban Pieter Lodewijk Muller történész tollából megjelent értekezés az európai civilizáció elterjedéséről. A szerző szerint a magyarok, lengyelek, oroszok

és más szláv népek ugyan beletartoznak ebbe a civilizációba, de régtől fogva számos ázsiai (értsd: civilizálatlan) vonást hordoznak.⁴⁷ A Maatschappij nagy hírű könyvgyűjteménye, amely a Leideni Egyetem könyvtárában kapott helyet, olykor szintén befogadott holland és magyar nyelvű publikációkat a magyarországi kulturális élettel kapcsolatban. Ezenkívül az 1890-es években a nagyszabedű székelyi Verein für Siebenbürgische Landeskunde (Erdélyi Honismereti Társaság) is azok között a külföldi szervezetek között volt, amelyekkel a Maatschappij publikációcserét folytatott. Ennél mélyebb érdeklődés Magyarország iránt egyelőre azonban nem mutatkozott a Maatschappij részéről. Így aztán figyelemreméltó, hogy az első világháború alatt és után kivételesen két magyar–holland fordítási projekt számára is anyagi támogatást nyújtott.

Az első ilyen projekt a debreceni Nagy Zsigmondé volt, akiben ismét csak kulcsszereplőre lelt a Maatschappij, ami a Hollandia és Magyarország közötti kulturális cserét illeti. Nagy az 1900 körüli évtizedekben több holland folyóiratban is publikált magyar ügyekről, magyar nyelven pedig nemcsak hollandiai egyházi kérdésekről írt értekezéseket, hanem egy rövid összefoglalása is megjelent a holland irodalomtörténetről. Irodalmi és vallásos műveket is fordított, többek között C. W. Opzoomertól és annak utrechti kollégájától, a teológiaprofesszor Nicolaas Beetstől, akiben Hollandia legismertebb novellásköteteinek szerzőjét tisztelhetjük, és aki Adèle Opzoomerhez hasonlóan a Maatschappij tiszteletbeli tagja volt.⁴⁸ 1913-ban száz guldent adományozott a Társaság Nagynak, hogy a budapesti Franklin Társulat kiadónál megjelentesse *Lucifer*-fordítását. E bibliai témájú dráma szerzője Hollandia mai napig legnagyobb költőjének tartott, a tizenhetedik században alkotó Joost van den Vondel. Az eredeti időmértékes verselést megtartó fordítás az Olcsó Könyvtár sorozatban jelent meg, ennek megfelelően széles olvasóközönséghez juthatott el. A Maatschappij annyira örült Nagy vállalkozásának, hogy maga is vásárolt ötven példányt a könyvből, amelyből aztán negyvenet elküldött a fordítónak, hogy juttassa el azokat olyan magyar intézményekhez, „amelyek segíthetnek abban, hogy Vondel műve szélesebb körben ismert legyen”. A Maatschappij nyelvi és irodalmi bizottsága, amely a fordítás

⁴⁷ P. L. MULLER, „De uitbreiding der Europeesche beschaving over de aarde: Eene historische schets”, in *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, over het jaar 1899–1900* (Leiden: E. J. Brill, 1900), 3–35. Értekezését Haarlemben is előadta Muller a tudós Teylers Genootschap, azaz Teyler Társasága előtt.

⁴⁸ Nagy Zsigmond írásairól áttekintést találunk: Adriaan BEETS, „Levensbericht van Dr. Zsigmond Nagy”, in *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1922–1923*, 2–8 (Leiden: E. J. Brill, 1923), 7.

támogatását javasolta, tudta, „Vondel hírneve és a holland irodalom tekintélye így csakis nőhet”⁴⁹.

Nagy is a Stipendium Bernardinum ösztöndíjjal jutott el Hollandiába. Utrechben megismerkedett Nicolaas Beetsszel és annak fiával, a lexikográfus Adriaan Beetsszel, aki 47 éven át volt a Maatschappij által kiadott folyóirat, a *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* [A holland nyelv- és irodalomtudomány folyóirata] szerkesztőségi titkára, tehát fontos pozícióban lévő embernek számított. Nagy Zsigmond és felesége a későbbiekben is jó viszonyban maradt Adriaannal és feleségével, Helbertinével. Beets asszony magyarul is megtanult Nagytól, így jelentős fordítónak és Magyarország-specialistává válhatott.⁵⁰ E kapcsolatok révén Nicolaas és Adriaan Beets köré magyar néderlandisták hálózata szerveződött, amely személyes szálakon keresztül szorosan összefonódott a Maatschappijjal. Az Antal–Opzoomer házaspár is tagja volt ennek a hálózatnak, ahogy arra Gera Judit néhány évvel ezelőtt rámutatott.⁵¹

A második magyar–holland fordítási projekt, amelyet a Maatschappij támogatásban részesített, szintén egy Stipendium Bernardinum ösztöndíjasé, Szalay Károlyé volt. Ő is bekerült Nicolaas és Adriaan Beets körébe. A leideni egyetemi könyvtárban rábukkant Bod Péter korábbi erdélyi magyar teológus egyik kéziratára, és segítette annak kiadásában, aztán érdeklődése más irányba fordult: filológusként, íróként és az oktatás megreformálójaként tevékenykedett. 1925-ben ő is száz gulden támogatásban részesült a Maatschappijtól egy holland költői antológia kiadására, amelyhez a verseket ő fordította magyarra.⁵² Hel-

⁴⁹ *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1912–1913* (Leiden: E. J. Brill, 1913), 9–10, 91; *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1913–1914* (Leiden: E. J. Brill, 1914), 73, 97, 99. Az idézetek a 73., valamint a 99. oldalon találhatók.

⁵⁰ További információ Beets asszonnyal kapcsolatban ld. Onno DAMSTÉ, „Helbertine Anna Cornelia Beets-Damsté (Wilsum, 11 mei 1871–Leiden, 25 juli 1954)”, in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1955–1956*, 44–49 (Leiden: E. J. Brill, 1956).

⁵¹ GERA Judit, „Hongaarse neerlandici *avant la lettre*: De kring rond Nicolaas en Adriaan Beets”, in *Neerlandistiek in Europa: Bijdragen tot de geschiedenis van de universitaire neerlandistiek buiten Nederland en Vlaanderen*, red. Matthias HÜNING, Jan KONST en Tanja HOLHEY, 251–262 (Münster: Waxmann, 2010). Konkrétan az Antal–Opzoomer házaspárnak a Nikolaas és Adriaan Beets köré szerveződött magyar néderlandisták hálózatában betöltött szerepéről a 253–254. oldalon olvashatunk. A Beets-körrel kapcsolatban ld. még: J. H. van LESSEN, „Adriaan Beets (Utrecht 28 Juli 1860–Leiden 24 December 1937)”, in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1937–1938*, 117–134 (Leiden: E. J. Brill, 1938), 118, 127.

⁵² *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1924–1925* (Leiden: E. J. Brill, 1925), 2, 9; *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1925–1926* (Leiden: E. J. Brill,

bertine Beets szerint a kötetet „nagy elismeréssel fogadták Magyarországon, és 1927-ben a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter javasolta, hogy kerüljön be az iskolai tananyagba”. Szalay élete végéig Hollandia kulturális nagykövetének szerepét töltötte be. „Ügyes, fúrge ujjaival azonnal tollat ragadt, és a folyóiratokban és újságokban hűen számolt be mindarról, ami itt nálunk Magyarországról megjelent” – írta róla Helbertine Beets, alátámasztva ezzel, hogyan is funkcionált hazájában Szalay, aki a hollandok számára mindig készségesen rendelkezésre állt, ha Magyarországról vagy a magyar irodalomról volt szó.⁵³

Vajon a Maatschappij által támogatott Szalay-féle és Nagy-féle fordítási projekt Antal Gézának és Adèle Opzoomernek is köszönhető volt? Ez kérdés marad. Adèle Opzoomer mindössze az írásaival ajándékozta meg a Maatschappij könyvtárát, de más módon nem vett részt a Maatschappij tevékenységében. Antal Gézával viszont más a helyzet. Ő is adományozott alkotásaiból a Maatschappij könyvtárának, de ezenkívül beszédek is mondott: egyet 1921. március 3-án *Hazája múltjáról és jelenéről*,⁵⁴ egy másikat pedig 1923. május 4-én Petőfi Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából.⁵⁵ Ez utóbbi beszéd alkalmával azt a bevezetőt adta elő, amelyet felesége Petőfi-fordításkötetéhez írt. Antalnak akkor is lehetősége volt személyes kapcsolatok kiépítésére a Maatschappijen belül, amikor 1924-ben és 1926-ban részt vett az éves közgyűlésen.⁵⁶ Mindent egybevetve valószínűbb tehát, hogy ha valamelyikük, akkor Antal lehetett az, aki közbenjárt a Maatschappijnél a Nagynak vagy Szalaynak nyújtott támogatás ügyében. Mivel Nagy már 1907 óta külföldi tag volt a Maatschappijben, így saját maga is lobbizhatott a támogatásáért, Szalay viszont csak a versfordításai révén, tehát az antológia kiadása után lett tag.

1926), 45, 51. A Holland–Magyar Társaság, a Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, továbbá néhány magánszemély is támogatták a kötetet. *Holland Költőkből: Műfordítások* (1925) címen jelent meg az antológia Budapesten.

⁵³ Helbertine Anna Cornelia BEETS-DAMSTÉ, „Karel Szalay (Sárospatak 16 December 1859 – Lajosmizse 23 Juni 1938)”, in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1938–1939*, red. dr. J. J. de GELDER et al., 107–113 (Leiden: E. J. Brill, 1939), 110, 111.

⁵⁴ *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden en Levensberichten harer afgestorven medeleden 1920–1921* (Leiden: E. J. Brill, 1921), 40.

⁵⁵ Az előadásról összefoglaló jelent meg itt: *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, over het jaar 1922–1923* (Leiden: E. J. Brill, 1923), 44–45.

⁵⁶ *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, over het jaar 1923–1924* (Leiden: E. J. Brill, 1924), 3; *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, over het jaar 1925–1926* (Leiden: E. J. Brill, 1926), 5.

KULTÚRAKÖZVETÍTŐK MULTIDISZCIPLINÁRIS HÁLÓZATBAN

Antal Géza és Adèle Opzoomer nyomát kerestem, és közben közvetítői szerepet betöltő személyek hálózatára és többé-kevésbé intézményes szálakra is bukkantam, amelyek a Magyarország és Hollandia közötti kultúracserét lehetővé tették. A két ország közötti kulturális kapcsolatok igen sokfélék voltak: találkozhattunk tanulmányi ösztöndíjat nyújtó alapítványtól kezdve teológiai tanulmányokon és többnyire egymással baráti viszonyban álló kollégákból szerveződött nem hivatalos körön át egy tudós társasággal, a Maatschappijel is. Kiderült, hogy érdemes górcső alá venni ezt a társaságot, hiszen itt mindenképpen olyan kommunikációs helyzetről volt szó, amelyben az üzenetküldők, tehát jelen esetben a kultúraközvetítők és az üzenet befogadói, azaz a közönség ténylegesen is találkoztak, érintkeztek egymással. Így a tudós társasági élet – az írott média mellett például – alternatív fórumot biztosított a kultúraközvetítés számára. Ráadásul tette ezt abban a korban, amikor az egyéni pártfogók, mecénások ideje kezdett lejárni, ezek a társaságok, egyletek viszont kollektív közösségként anyagilag és erkölcsileg is támogatni tudták a kulturális transzmisszióra irányuló kezdeményezéseket. Egy olyan tudós társaság esetében, mint amilyen a Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, még arról is szó van, hogy a könyvtárában található nekrológok, levéltári iratok és egyéb írások révén magáról a kölcsönös transzmisszióról is őriz adatokat, információkat. Az 1923–24 folyamán megjelenő *Hongaarsch-Hollandsche Revue* [Magyar–Holland Szemle] című folyóiratból például mindössze egy példány található Hollandiában, és ez annak köszönhető, hogy a Maatschappij előfizetett az újságra.

Végezetül az Antal–Opzoomer házaspár esete is mutatja, hogy az irodalomtranszferről pontosabb, tisztább képet kapunk, ha bevonjuk a vizsgálódásunkba azokat a határterületeket is, amelyekkel a szépirodalom összefonódik; a házaspár esetében ez a vallás, filozófia, történelem és a művészet volt. Annak köszönhetően tudtak kétirányú irodalomközvetítői tevékenységet kifejteni, hogy előttük a teológia és a filozófia terén már kikövezték az utat.

Tálasi Zsófia fordítása